

The prospects for further research on the preparation of future teachers to implement the principle of child-oriented and development of content and methods of training and education of children on the basis of child-oriented are proposed.

Key words: *child-oriented, education, preschool and primary school children, preschool, primary school, labor education, preparation of children for the work in the society.*

УДК 378.147.134:94

Н. О. Венцева

Бердянський державний педагогічний університет

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ НАРОДНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ В 1920–1930 РР.

У статті визначається роль та місце Інститутів Народної Освіти у професійній підготовці майбутніх учителів історії в Україні в 1920–1930 рр. Автором виявлено, що новою й основною формою вищого навчального закладу були Інститути Народної Освіти (ІНО). Учителів історії готували на факультетах соціалу та профосвіти. Навчальний план ІНО будувався з таким розрахунком, щоб можливо було втілити такі основні елементи: 1) знайомство з виробництвом; 2) знання науки; 3) педагогіка; 4) загальний розвиток; 5) методи навчання. Позитивний вплив на поліпшення підготовки вчителів історії того часу в ІНО мало й органічне поєднання теорії з практичною підготовкою.

Ключові слова: *Інститути Народної Освіти, факультет соціального виховання, факультет професійної освіти, Комісаріат Народної Освіти.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку загальноєвропейської і глобальної взаємодії та інтеграції знання історичних і суспільствознавчих дисциплін їх викладання визначається як один із пріоритетних напрямів освітньої діяльності держави. Отже висвітлення історії розвитку професійної підготовки вчителя історії як системи має принципово важливе значення для становлення історичного мислення і світоглядної позиції майбутнього педагога. Особливе місце в цих дослідженнях посідає період 1920–30 рр., який характеризується серйозними перетвореннями в галузі освітянської політики та закладанням фундаменту системи організації діяльності вищої школи, що може стати гарним прикладом та досвідом для сьогодення.

Аналіз актуальних досліджень. Українські історики не оминули увагою питання історії розвитку вищої освіти, яка завжди впливала на суспільно-політичний, економічний і культурний потенціал суспільства. Загальні основи розвитку історії педагогіки у ХХ ст. розглянуто у працях О. Сухомлинської [5]. Питання становлення й розвитку системи професійно-педагогічної підготовки вчителя історії в 1917–1991 рр. досліджує С. Нікітчина [3]. Підготовку кадрів у 1920–30-х рр. вивчали М. Кузьменко та І. Мартинчук [1; 2].

Метою дослідження було виявити роль ІНО України та особливості підготовки в них майбутніх учителів історії в 1920–30 рр.

Виклад основного матеріалу. У 20–30-х роках минулого століття в Україні існувала самостійна концепція і модель освіти, побудована за

матеріальним підходом, яка відзначалася економічністю і прагматизмом [1]. На початок 20-х років ХХ століття у кризовому становищі перебувала не тільки економіка України, але й культура українського народу, його освіта. Катастрофічно не вистачало вчителів у школах республіки, мережа яких зростала значними темпами у зв'язку з введенням загального обов'язкового навчання. До того ж, основний склад учителів був із середньою освітою, рівень фактичної підготовки був низьким, а підвищити його в сільській місцевості, де й працювала більшість учителів, не було можливості. Крім того, характер підготовки вчителів «старої школи» не дозволяв повністю покладатися на них у виконанні ідеологічних завдань, що диктувалися новою владою. Саме тому в перше десятиріччя радянської влади в Україні відбувалася інтенсивна перебудова освіти. Істотні зміни стосувалися здебільшого її організаційних основ і структури й характеризувалися пошуками нових форм і методів підготовки педагогічних кадрів.

Відання справами вищої школи за Конституцією 1919 р. входило до функціональних обов'язків Народного комісаріату освіти. Влітку 1920 року декретом РНК УСРР у системі Наркомосу України було засновано Головний комітет професійно-технічної та спеціально-наукової освіти (Укрголовпрофос), а також місцеві органи – губпрофоси.

Головою було призначено досвідченого педагога Я. Ряппо, який до цього завідував Одеським губернським відділом народної освіти [5]. Відділи вищих навчальних закладів і професійної освіти, що існували у складі Наркомосу, були ліквідовані. До складу Укрголовпрофосу входив відділ підготовки працівників освіти, який одержав у «спадщину» 12 вищих педагогічних навчальних закладів (3 університети і 9 учительських інститутів), а в галузі середньої педагогічної освіти – 44 учительські семінарії, перейменовані в 1920 р. у педшколи, які потребували докорінної перебудови.

Проблеми розвитку педагогічної освіти в УСРР широко обговорювалися на першій Всеукраїнській нараді з питань освіти (1920 р.). На ній порушувалося питання про необхідність підготовки вчителів із вищою освітою для всіх типів шкіл. Зокрема, на всеукраїнських нарадах із питань підготовки вчителів історії зазначалося, що професія педагога потребує високої кваліфікації, і що вищий педагогічний склад має будуватися за функціональною ознакою (соціальне виховання, профосвіта, політосвіта) [2]. З цією метою у 1920–1921 рр. для забезпечення вчителями історії усіх типів шкіл, вищих жіночих курсів і семінарій створюють нову форму вищого навчального закладу — Інститути Народної Освіти (ІНО) на базі окремих факультетів університетів [3, 94].

Ці заклади освіти склалися з двох факультетів – соціального виховання, професійної освіти – і низки відділень. Їх цільовим призначенням була підготовка вчителів не тільки для загальноосвітніх, а й для професійних шкіл. Уже в 1920 році в Україні існували такі Інститути Народної Освіти, як

Київський, Харківський, Одеський, Катеринославський, Полтавський, Херсонський, Миколаївський, Житомирський, Чернігівський, Луганський, Камінець-Подільський. У цих навчальних закладах поряд із ректором була введена посада політкомісара ІНО, що призначався губкомом партії. Його завданням було контролювати діяльність викладачів та студентів, з метою спрямування навчально-виховного процесу «по шляху комуністичного будівництва» та викорінення контрреволюційних елементів.

Набір до ІНО здійснювався в більшості випадків за рекомендаціями партійних, комсомольських, профспілкових організацій та за умови складання колоквиуму. Без екзаменів зараховувалися випускники педтехнікумів, вищих 3-річних курсів, учительських інститутів та працівники народної освіти, що мали стаж педагогічної роботи не менше 4 років [2, 90].

Інститути Народної Освіти утворювалися на базі університетів, педагогічних інститутів або злиття декількох вищих навчальних закладів.

У 1920 р. на Інститут Народної Освіти (ІНО) було перетворено Київський університет св. Володимира, який на цей час називався Вищим інститутом народної освіти ім. Михайла Драгоманова. І на найближче десятиліття історія університету стала історією боротьби двох академічних концепцій ВНЗ – університетської й педагогічної. Схема народної освіти, яка панувала в цей час, прагнула всю освітянську справу підпорядкувати засадам «єдиної трудової школи» з глибоким упровадженням професіоналізації. Цей принцип був прийнятий і в РСФРР, але там не зачіпали старі університети – і як вищі навчальні заклади, і як осередки науково-дослідної роботи [4].

Восени 1920 р. згідно постанови колегії Головпрофобу від 6 жовтня 1920 р. було утворено Полтавський ІНО, у статуті якого вказувалося, що він є вищою автономною школою, яка має своїм завданням дати педагогічну й наукову підготовку особам, що бажають присвятити себе педагогічній діяльності в Єдиній трудовій школі. Інститут безпосередньо підпорядковувався Комісаріату Народної Освіти.

Навчання в інституті продовжувалося чотири роки. Перші три відводилися теоретичним соціально-педагогічним і науковим дисциплінам. Четвертий рік призначався переважно для педагогічної практики студентів в існуючих при інституті дослідних та інших школах за згодою з педагогічними радами цих шкіл [3, 97].

На базі Новоросійського університету було створено Одеський інститут народної освіти, в якому існувало два факультети: профос і соцвих. Учителів історії готували на історичному відділі профосу та на соціально-економічному ухилі загального відділу соцвиху. Одеський ІНО відрізнявся від інших українських ІНО тим, що до його складу входили, окрім основного відділу соцвиху, ще два національні відділи: єврейський та німецький.

Житомирський ІНО утворився на базі педагогічного інституту в 1920 р. Свою діяльність він розпочав на підставі Статуту, затвердженого

Наркомпросом України від 14.08.1920 р. Учителів історії готували на гуманітарному відділі. Крім того, Житомирський ІНО готував учителів історії для єврейських шкіл.

У зв'язку з реформою вищої освіти в УРСР у 1920 році було прийнято рішення про реорганізацію Київського державного Університету і утворення на його базі двох інститутів – ІНО і медичного інституту. З 1 жовтня 1930 року Київський ІНО було ліквідовано і на його базі утворено інститут соціального виховання та інститут професійної освіти. Учителів історії готували на відділі гуманітарних наук шкільного факультету Київського ІНО. Відділ гуманітарних наук, об'єднуючи в собі шість циклів: філософський, історичний, літературний, лінгвістичний, історії мистецтва і історико-соціальний.

Викладання предметів на гуманітарному відділі проводилось українською і російською мовами рівнозначно, крім того, спеціально для слухачів IV триместру всіх циклів викладались: українознавство (420 год.), українська мова (2 год.), історія України (2 год.), історія установ економічних та соціальних (2 год.), – соціологія (2 год.), політична економія (2 год.), наука права і держави (2 год.) [3, 99].

Навчальний план ІНО будувався з таким розрахунком, щоб можливо було втілити такі основні елементи: 1) знайомство з виробництвом; 2) знання науки; 3) педагогіка; 4) загальний розвиток; 5) методи навчання.

Головним елементом плану, загальним для всіх секцій факультету були основи природничо-наукового та соціально-історичного світогляду, які вивчалися на I курсі з першого триместру. Основне завдання цієї групи полягало в наданні студентам елементарної економічної та політичної грамотності, а також введення в ідеологію марксизму й марксистських методів аналізу. У зв'язку з цим навчальний план мав низку невеликих курсів [3, 103] (див. табл. 1)

Таблиця 1

Навчальний план Основного (I) курсу

№ п/п	Назва предмету	Кіль-ть годин		
		I	II	III
Предмети педагогічного характеру і трудового процесу				
1	Основи психології	2	2	2
2	Основи фізичного виховання	2	2	-
3	Теорія трудового виховання в зв'язку з історією педагогіки	-	2	2
4	Політика радянської влади в області народної освіти	-	-	2
5	Навчання ручній праці	2	2	2
6	Ліпка і малювання	2	2	2
Практика				
7	Робота в семінаріях і студентських клубах	6	6	6

Предмети загальноосвітнього характеру				
8	Загальне вчення про еволюцію	2	2	2
9	Історія розвитку господарських форм	2	2	2
10	Історія класової боротьби на Україні	2	2	2
11	Історія класової боротьби в Росії	2	2	2
12	Історія класової боротьби на Заході	2	2	2
13	Історичний матеріалізм	-	-	2
14	Історія соц. руху на Україні і в Росії	2	2	-
15	Теорія держави і радянської Конституції	2	2	2
16	Елементи математики	4	4	4
17	Основи фізики і хімії	2	2	2
18	Основи анатомії і фізіології	2	2	2
19	Українська мова	2	2	4
	Разом	42	42	42

Отже, загальний або основний курс по відношенню до інших був вступним. Тут студент мав отримати знання, які йому були необхідні, на який би факультет він не пішов по закінченню даного курсу. Виходячи з цього предмети розбивалися на дві основні групи: загальноосвітні та педагогічні.

Друга група предметів являла собою дисципліни, необхідні майбутньому педагогу, працівнику в галузі освіти, у тому числі й учителеві історії: основи психології (6 годин на тиждень), основи фізичного виховання (4 год.), теорія трудового виховання (4 год.), політика радянської влади в галузі освіти (2 год.), а також навчання ручній праці (6 год.), ліпка й малювання (6 год.), ці предмети формували навички трудового виховання, без яких не міг обійтися тогочасний педагог. Вважалося, що це сприятиме свідомому засвоєнню предмета. Щоб, з однієї сторони, поглиблювалися повідомлені на лекціях дані й колективно пророблялися прочитані курси, і, з другої – постійно підтримувався і розвивався живий інтерес до питань поточного життя – політичного, наукового тощо. Шість годин на тиждень відводиться на семінарську та клубну роботу (2 години для роботи в семінаріях і 4 – у студентських клубах).

Позитивний вплив на поліпшення підготовки вчителів історії того часу в ІНО мало те, що радам інститутів, викладачам було надано відносну свободу в підготовці навчальних планів і програм, у виборі методів навчання і підручників. Так, наприклад, в Полтавському ІНО особлива увага приділялася вивченню загальної психології, психології дитини, історії філософії з історією наукового світогляду, логіці і дитячій літературі, політичній економії, історії соціалізму, педагогіці ручної праці, історії України, географії України. До другого циклу виносилися такі дисципліни, як соціологія, археологія України, історія українського побуту, історіографія України, Всесвітня історія, історія всесвітнього і українського мистецтва.

Крім того, особлива увага приділялася вивченню предметів національного спрямування, причому краєзнавство розглядалося як важливий засіб пізнання реальної дійсності, дійовий засіб поєднання теорії з практикою. Вищезначений навчальний план передбачав ознайомлення з діяльністю державних установ та громадських організацій, життям та побутом населення, економікою та виробництвом окремого регіону.

Аналіз навчального плану та програми соціального циклу шкільного відділу свідчить, що його метою було дати підготовку для викладання соціальних наук і праць у школі та знайомство з методами їх вивчення. Щоб дати більш ґрунтовну підготовку для викладання історичних предметів літературно-лінгвістичний і соціальний цикл розділявся на два підцикли: 1) історичних наук, 2) літературно-лінгвістичних наук. Поділ на підцикли не ставив за мету підготовку вузьких спеціалістів: студенти кожного підциклу не замикалися повністю у вибраній ними спеціальності, вони проходили низку обов'язкових для всіх студентів циклів дисциплін і тільки деякою мірою поглиблювали свої знання й навички в певній галузі. У результаті цього, закінчивши історичний підцикл, за бажання вони завжди могли викладати у трудовій школі мову та літературу, а закінчивши літературно-лінгвістичний підцикл, міг бути викладачем історії та суспільствознавства. Із 18 годин виокремлених на підцикл відводиться 12 годин на III курсі та 14 годин на IV курсі, причому 4 години із 14 відводилося на методіку предметів відповідної професії.

До загальноциклових предметів відносилися: політична економія, історія філософії, вступ до мовознавства, вступ в теорію і історію мистецтва. На 1-му році навчання вивчалась історія розвитку господарських форм – курс політичної економії по відношенню до неї був другим поглибленим етапом. Історія соціалізму в Україні і в Росії вивчалась на I курсі, де також викладалися, головним чином, теорії соціалістичних думок на заході і, в коротких рисах, у стародавньому світі.

Крім того, завданням циклу було – познайомити студентів із найважливішими філософськими системами нового часу (історія філософії), з мовами, ознайомити з різними видами мистецтва, із стилями, їх еволюцією, різними школами (вступ в теорію і історію мистецтва). З метою уникнення багатопредметності й поділом споріднених предметів, українська і російська мови з їх діалектологією та поліграфією об'єднувалися в один курс [3, 110].

Співставлення навчальних планів низки вищих навчальних закладів робить яскраво помітною наявність різних підходів до організації навчального процесу. Якщо одні педагогічні колективи (Полтавський ІНО, Одеський ІНО, Київський соцвих тощо) вважали за доцільне звернути увагу на викладання загальноосвітніх дисциплін, сконцентрувавши педагогічні дисципліни на третьому році навчання, то на факультетах профосу здійснювали викладання загальноосвітніх і педагогічних дисциплін паралельно.

Висновки. Отже в період 1920-1930 рр. була проведена реформа вищої освіти в Україні. Учителів історії готували Інститути Народної Освіти на факультетах соцвиху та профосвіти. Серед позитивних тенденцій необхідно відзначити: прагнення до органічного поєднання теорії і практики в підготовці вчителів історії; орієнтація на посилення практичної підготовки, яка проявлялась у зміцненні зв'язку навчання в педвузі з виробничою працею та громадським життям у країні; вивчення досвіду вчителів-новаторів.

На жаль, мали місце й негативні тенденції, а саме: відсутність стабільних навчальних планів приводила до частих змін програм. У деяких ВНЗ навчальні плани мінялися 7–11 разів на рік, що знижувало рівень навчально-виховного процесу; перевантаженість програм теоретичним матеріалом, багатопредметність, відсутність спеціалізації; відхід на практиці від принципу оптимального розподілу практики в педвузах по всіх роках навчання – все це негативно впливало на професійну підготовку майбутніх учителів історії.

Перспективи подальших наукових розвідок. Стаття не вичерпує проблему розвитку вищої історичної освіти в Україні в 1920–30-х рр. Проведена дослідницько-експериментальна робота дає можливість окреслити перспективу подальшої розробки зазначеної теми, а саме, виявлення особливостей розвитку інших типів вищих навчальних закладів України в означений період та застосування визначених особливостей у сучасній українській вищій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьменко М. М. Науково-педагогічна інтелігенція культурно-освітніх закладів радянської України в умовах адміністративно-політичної системи 1920–1930-х рр. / М. М. Кузьменко // Наука. Релігія. Суспільство. – 2002. – № 3. – С. 139–143.
2. Мартыничук И. И. Подготовка национальных педагогических кадров в 1920-е годы / И. И. Мартыничук // Новые страницы в истории Донбасса : сб. ст. – Донецк, 1997. – С. 83–90.
3. Нікітчина С. О. Становлення і розвиток системи професійно-педагогічної підготовки вчителів історії в Україні (1917–1991 рр.) : дис. ... доктора педагогічних наук : 13.00.01 / Нікітчина Світлана Олександрівна. – Київ, 1998. – 535 с.
4. Руденко Ю. Д. Розвиток теорії і практики формування в учнів наукового світогляду в історії педагогіки України (1917–1941 рр.) : дис. доктора пед. наук : 13.00.01 / Юрій Дмитрович Руденко. – К., 1994. – 392 с.
5. Самоплавська Т. О. Ряппо Ян Петрович / Т. О. Самоплавська // Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. Кн. 2 : навч. посібник / О. В. Сухомлинська та ін. ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – С. 37–42.

РЕЗЮМЕ

Венцева Н. А. Роль Інститутів Народного Образования в Україні в підготовке будущих учителів історії в 1920–1930 гг.

В статье определяется роль и место Институтів Народного Образования в профессиональной подготовке будущих учителів історії в Україні в 1920–1930 гг. Автором выявлено, что новой и основной формой высшего учебного заведения были

Институты Народного Образования (ИНО). Учителей истории готовили на факультетах соцвоспа и профобразования. Учебный план ИНО создавался с тем расчётом, чтобы можно было реализовать такие его элементы: 1) знакомство с производством; 2) знание наук; 3) педагогика; 4) общее развитие; 5) методы обучения. Позитивное влияние на улучшение подготовки учителей истории в ИНО имело и органичное соединение теории с практической подготовкой.

Ключевые слова: *Институт Народного Образования, факультет социального воспитания, факультет профессионального образования, Комиссариат Народного Образования.*

SUMMARY

Ventseva N. The role of institutes of folk education in Ukraine in preparation of future teachers of history in 1920–1930.

In 20 – 30th of the XX century there was intensive alteration of education in Ukraine. Substantial changes touched mostly its organizational foundations and structure and characterized by the searches of new forms and methods of training of pedagogical staff.

The problems of development of pedagogical education in Ukraine widely came into question on the first All-Ukrainian conference on education questions (in 1920). In 1920–1921 for providing of history of all types of schools, higher woman courses and seminaries teachers created the new form of higher educational establishment – Institutes of Folk Education (IFE) on the base of separate faculties of universities. Already in 1920 in Ukraine there were such institutes of folk education, as Kyiv, Kharkiv, Odesa, Katerinoslav, Poltava, Kherson, Mykolaiv, Zhytomyr, Chernihiv, Luhansk, Kamenets-Podolsk.

The teachers of history were prepared at the historical department of trade education and at the socio-economic slope of general department of social education.

Curriculum of IFE included such basic elements: 1) acquaintance with a production; 2) knowledge of science; 3) pedagogics; 4) common development; 5) methods of studies. Positive influence on the improvement of preparation of teachers of history at that time in IFE was considered to be relative freedom, given to the teachers in preparation of curricula and programs, in the choice of methods of studies and textbooks.

Comparison of curricula of different higher educational establishments gives bright evidence as for the presence of the different approaches to the organization of educational process. If one of the pedagogical collectives (Poltava IFE, Odesa IFE, Kyiv and other) deemed it wise to pay attention to teaching of general disciplines, concentrating pedagogical disciplines on the third year of studies, then on the faculties of trade education carried out teaching of general and pedagogical disciplines in parallel.

The perspective direction of further research can be to identify the features of the development of other types of higher educational institutions of Ukraine in this period and the use of certain features in contemporary Ukrainian higher education.

Key words: *Institutes of Folk Education, faculty of social education, faculty of trade education, Commissariat of Folk Education.*